

Avkopplande läsning om evolutionär neurologi

Harold Klawans. **Defending the cavewoman and other tales of evolutionary neurology.** 256 sidor. New York-London: W W Norton & Co, 2000. Pris £15.95. ISBN 0-393-04831-4.

Recensent: Åsa Nilsson, högskolelektor, institutionen för klinisk neurovetenskap, sektionen för psykiatri, Karolinska sjukhuset, Stockholm.

För den som tycker om att läsa fallbeskrivningar av klassiskt snitt kan den här boken vara något att ta med sig till landet eller att ha som kvällslektyr. Harold Klawans som nyligen har avlidit var neurolog, verksam i Chicago, och har skrivit en serie närmast populärvetenskapliga böcker med utgångspunkt i patienter han mött under sin långa kliniska verksamhet. I denna hans sista bok utforskar han den evolutionära neurologin, dvs den förståelse vi kan få för neurologi utifrån hjärnans evolutionära historia.

Hjärnans tidsfönster ett återkommande tema

Boken inleder med lilla Lacey, ungefär 6 år gammal och stum. Hon visade sig vara stum därför att ingen någonsin hade talat med henne, och hennes språkutveckling blev sedermera explosiv. Lacey blir utgångspunkt för ett ofta återkommande tema i Klawans böcker – hur vi ska kunna förstå de tidsfönster vår hjärna har för specifika funktioner. Lilla Lacey kunde komma ikapp och skaffa sig ett normalt språk, något som Victor, professor Itards kända »vargpojke» från Aveyron i slutet av 1800-talet aldrig lyckades med. Skillnaden enligt Klawans är att Laceys fönster fortfarande var öppet. I Victors fall var det för sent – pojken var några kritiska år äldre än Lacey och tillfället att använda hjärnan till mänskligt språk var för alltid förbi.

Bokens följande tolv kapitel spänner över ett vitt fält. Här finns den illitterate mannen som inte klarade uppgifterna i ett sedvanligt neurologiskt test av kog-

nitiva funktioner men som kom ihåg allt som hade hänt av vikt i baseboll under hans livstid. Han blir utgångspunkt för en mycket intressant diskussion om hur vi organiserar kunskap inom ramen för en muntlig tradition och om det skrivna språkets kognitiva och psykologiska konsekvenser. Här finns även porträtt av kolleger: den norske neurologen Sigvald Refsum gör en överraskande, instruktiv och varmhjärtad »Grand Round» på Klawans klinik, och med Oliver Sacks åter författaren lunch.

Löst grundade evolutionära resonemang

Boken följer i mångt och mycket den klassiska formen för fallbeskrivningar. Ett problem uppstår dock ibland när författaren ska sätta in symtom eller hjärnfunktion i ett historiskt evolutionärt perspektiv.

I ett kapitel om mangan som utlösande faktor för Parkinsons sjukdom diskuteras exempelvis vår individuella sårbarhet – även bland massivt exponerade individer är det bara ett fåtal som utvecklar sjukdomen. Hur kan vi förstå selektiv toxicitet? Författaren länkar frågan till observationen att Parkinsons sjukdom bara drabbar människan. Han tänker sig följande förklaring: spridningen i motorisk snabbhet och god och tidig koordination är större bland människor än andra arter eftersom det inte medför någon egentlig olägenhet för ett barn att vara motoriskt långsamt, medan det för en ung gasell eller ett ungt lejon inte är förenligt med överlevnad. Individer som är motoriskt långsamma har färre celler i substantia nigra, och det borde således finnas fler sådana in-

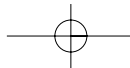
divider i den mänskliga populationen eftersom även de långsamma överlever. En relativt sett mindre substantia nigra skulle göra individen särskilt känslig för toxisk skada, och det skulle vara dessa individer, ett litet sårbart fåtal, som insjuknade vid manganexponering. Frågan om vilka data författaren stöder sig på förblir olyckligtvis obesvarad eftersom boken saknar referenser. Finns det studier som visar att motorisk långsamhet är kopplad till en substantia nigra-volum i nedre delen av normalfördelningen? Vet vi om personer som utvecklar Parkinsons sjukdom var långsamt motoriskt utvecklade som barn? Vet vi om alla övriga däggdjur behöver en snabb motorisk utveckling? För gaseller som kan behöva fly för livet nästan omedelbart efter födelsen låter det ju rimligt, men hur farligt är det att vara litet långsam som ung om man är björn eller orangutang? Det får läsaren inte veta.

Om de evolutionära resonemangen ibland ter sig löst grundade har författaren desto mer solid neurologisk kunskap. Klawans beskriver den diagnostiska processen, relationen till patienten och det neuroanatomiska pusslandet som krävs för att patientens symtom ska bli begripliga som om han undervisade yngre kolleger, och läsaren kan återuppleva glädjen av att träffa en inspirerad och kunnig lärare.

Jämför sig med Oliver Sacks

En jämförelse med Oliver Sacks går inte att undvika, och författaren har underlättat recensentens arbete genom att själv ägna ett kapitel åt just detta. Klawans syn på olikheterna mellan dem är att Sacks mest intresserar sig för hur intakta delar av en skadad hjärna fungerar, medan Klawans är mest intresserad av skadan i sig. Det finns fler skillnader – Klawans skriver enklare och mindre filosofiskt och saknar därmed en del av det djup och den allmän-giltighet man kan finna hos Sacks. Detta gör å andra hand hans berättelser mer lättlästa.

Klawans förmedlar bilden av en dynamisk hjärna som växer, formas, beskärts och byggs upp i ständig interaktion med omvärlden, en hjärna vars egenskaper formats under evolutionens gång, och vars konstruktion och idiosynkrasier kan bli mer begripliga om betraktaren anägger ett utvecklingsperspektiv. En akademisk evolutionär neurologi kräver hårddata som boken inte ger, men Kla-

wans öppnar ett perspektiv som är intressant och som förhoppningsvis kan inspirera till forskning så att vi får reda på om hans hypoteser håller.

Svårdragen gräns mellan kunskap och spekulat

Sammanfattningsvis kan några timmar i Harold Klawans sällskap vara roliga, avkopplande och instruktiva även om gränsen mellan kunskap och spekulat

Tre goda men olika handböcker om demens

Hans Basun, Sirkka-Liisa Ekman, Elisabet Englund, Lars Gustafson, Louise Nygård, Beata Terzis, Lars-Olof Wahlund m fl. **Om demens. Klinisk bild, utredning, vård och omvårdnad.** 366 sidor. Stockholm: Förlaget Hagman, 1999. ISBN 91-87398-32-X.

Jan Marcusson, Ulla Passant, Lars-Olof Wahlund, Anders Wallin. **Minnesstörning och demens. Utredning och handläggning.** 120 sidor. Ljungskile: Det Mångkulturella Förlaget (DMF), 1999. Pris ca 350 kr. ISBN 91-972190-9-6.

Else Melin, Rolf Bang Olsen. **Handbok i demens.** 236 sidor. Stockholm: Kommentus Förlag, 1999. Pris ca 292 kr. ISBN 91-7345-083-9.

Recensent: Barbro Beck-Friis, professor i geriatrik, Stiftelsen Silviahemmet, Drottningholm.

Nästan samtidigt kom de, tre böcker inom demensområdet. De har både likheter och olikheter. Samtliga är skrivna av ledande forskare och kliniker och var och en har sin speciella profil.

Imponerande bredd

»Om demens» är författad av ett lag

kolog och arbetsterapeut och kompletterad med specialavsnitt som är väl så intressanta.

Med det helhetsgrepp, som man tagit, garanteras en bredd som imponerar. Klinisk bild, genetik och biokemi, patologi, juridik och hälsoekonomi finns här. Bokens tyngdpunkt och stora fördel ligger dock i omvårdnadsdelen, vars presentation känns som ett nytt och fräscht grepp. Talande fallbeskrivningar gör läsandet och inlärandet konkret och begripligt, med fokusering på kommunikationens och relationens stora betydelse för en god demensvård i vardagslivet. Det är lärörlik och informativ läsning mycket »patientnära» beskrivet. Interaktionen mellan den vårdade och vårdaren belyses, där vikten av kunskap och äkta engagemang hos den senare blir mycket tydlig i starka fallbeskrivningar. Hur man aktiverar en demenshandikappad och vad begreppet aktivering står för är vardagens centrala problemområden. Vård av demensdrabbade med invandrarbakgrund tas upp – ett aktuellt och länge eftersatt område. Boken är välskriven, kunskapsmättad och informativ. Vad jag saknar är något om sex och samlevnad vid demenssjukdom – inte sällan ett svårt problem i vardagen för såväl patient och anhöriga som vårdpersonal, dessutom föga debatterat. Jag ställer mig också frågande till forskningsprojekt – hur angelägna de än kan synas vara – som innebär videofilmning av svårt dementa i olika känsliga situationer som för oss alla skulle uppfattas kränkande. Hur frågar man en demensdrabbad om lov att filma? Hur respektera autonomin? Att göra gott eller inte skada? Etiska dilemman behandlas i boken, som dock skulle ha vunnit på att också diskutera dessa frågor, nog så viktiga inför framtida eventuella forskningsprojekt i informationsteknologins tidevarv.

Fokus på minnesstörningar

»Minnesstörning och demens – utredning och handläggning» av Marcusson/Passant/Wahlund/Wallin är också en faktaspäckad bok, men denna fokuserar på minnesstörningarna. Vad är friskt och vad är sjukt? Den kliniska undersökningens stora betydelse härvidlag lyfts fram, liksom behoven av utredning och teamsamverkan inte minst vid diagnostisering av de olika vanliga demenssjukdomarna. Dessa presenteras i ord och bild på ett enkelt och lättfattligt sätt, liksom också behandling och vård-

som en patient med demens kan drabbas av. Bokens stora fördel är dess stringenta och klarhet i presentationen. Denna bok – i sitt behändiga fickformat – fyller ett tomrum genom att fokusera på behovet av tidig diagnostik baserat på aktuella demensforskning. Den riktar sig framför allt till läkare. Unga och gamla doktorer inom alla discipliner bör skaffa boken, läsa den och bära den med sig för framtidens anstormning av äldre patienter och därmed även demensföreställningar.

Svenskt-danskt samarbete

»Handbok i demens» av Else Melin, psykolog, och Rolf Bang Olsen, specialist i psykiatri och överläkare på Malmö delfarts sjukhus i Danmark, är ett svenskt-danskt samarbete. Att Else Melin också är specialist i pedagogisk psykologi märks mycket väl i den lättfattliga och klara strukturen som kännetecknar boken. Den genomförs också av en slags ömsinhet och »dansk gemyt» Denna bok gör skäl för namnet »Handbok i demens» därför att den både ställer frågor och ger klara svar som kan förstås av alla – också det yngsta vårdbiträdet eller den äldsta anhöriga. Boken har den stora fördelen att förena en vetenskaplig kvalitet med praktisk tillämpbarhet. Den behandlar inte bara demenssjukdomarna ur olika synvinklar utan också vår människosyn och etiska aspekter i vården. Anhörigas situation, roller, förväntningar, humör i vården och professionalitet i omvårdnaden beskrivs enkelt och lättfattligt – stor konst. Varje kapitel avslutas med en sammanfattning i grå ruta som ger kärnbudskapet, varefter litteraturhänvisningar följer. Illustrationerna är smått geniala i sin enkelhet och tydlighet. Detta är en bok som kan – och bör – läsas av alla. Den bör framför allt finnas till hands i vardagen för att ge svar på de många frågor som alltid drabbar den som arbetar med demenssjuka och demenssjukdom. Den riktar sig lika mycket till anhöriga som till den okunnige vårdaren eller specialisten. Boken bör finnas i varje kommun/landsting och på varje plats där demensvård bedrivs.

Tre publikationer att glädjas åt

Sammanfattningsvis har demensområdet med dessa tre publikationer rikats och kunskapsspridning möjliggjorts. Personligen gläds jag och trol-